

Nagykőrösi Kalendárium 2020

Nagykőrös román megszállása 1919-ben

Előzmények

Az I. világháború vége a Központi Hatalmak vereségét és benne az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének összeomlását hozta. Az 1918. november 13-án kötött belgrádi fegyverszüneti egyezmény elrendelte, hogy Magyarország a Szamos felső folyása–Beszterce–Maros–Baja–Pécs–Dráva vonalra rendelje vissza hadseregét. A szerződés következtében a déli területeket már megszállt szerb csapatok ittléte lényegében legitimmé vált, és a román hadsereg előtt is megnyílt a lehetőség az erdélyi behatolásra a kijelölt demarkációs vonalig. A fegyverszüneti egyezménynek megfelelően a román hadsereg előrenyomult: csapataik november 12-én megjelentek a Gyimesekben, majd sorra megszállták a székelyföldi településeket. 1919. január végére a román csapatok már a Máramarosziget–Nagybánya–Zilah–Bánffyhunad–Zám vonalat is elérték. Az ellenőrzésük alá eső területeken a tartósan tervezett román megszállásra utaló intézkedéseket tettek, bár a kialakult helyzetet még egyik háborús fél sem tekintette véglegesnek.

A világháborút lezáró béketárgyalások 1919 januárjában kezdődtek Párizsban, ahol február 28-án újabb demarkációs vonalat határoztak meg. Az új, széles demilitarizált zóna nyugati határa a Vásárosnamény–Debrecen–Gyoma–Hódmezővásárhely–Szeged vonalig húzódott. A békekonzferencia döntése következtében a Partium is román megszállás alá került, a kijelölt területet a magyar hadsereg köteles volt elhagyni. A döntésről készült jegyzéket Fernand Vix francia alezredes 1919. március 20-án közölte a magyar kormánnyal, melynek következtében a köztársasági elnök, Károlyi Mihály és a Berinkey-kormány lemondott. A hatalmat másnap a Kun Béla által irányított Forradalmi Kormányzótanács ragadta magához, akik proletárdiktatúrát kiáltottak ki.

A román királyi hadsereg Erdély elfoglalását követően április 16-án újra előrenyomult, és heves harcok árán 18-ára átlépték a hegyszorosokat. 20-ára elfoglalták Nagykárolyt, Nagyváradot és Aradot. Arra hivatkozva, hogy a Tisza természetes, könnyen védhető akadályt képez a magyar csapatok ellen, egészen a folyóig hatoltak előre. Területfoglalásuk átfogó és összehangolt volt, északon és délen is egyidőben került rá sor. Magyar ellentámadásra mindössze a Kratochvil Károly vezette Székely Hadosztály vállalkozott Nyíregyháza térségében. A túlerő miatt azonban visszavonultak, és április 26-án letették a fegy-

vert. A hadszíntér többi részén a román hadsereg csak néhány helyen ütközött ellenállásba, az alföldi városok többsége harc nélkül kapitulált. A sikertelen tiszai offenzívát követően a román hadsereg augusztus 1-jén több helyen átkelt a Tiszán és hídfőket létesítettek a folyó jobb partján. Ebben a kilátástalan helyzetben Budapesten a Tanácskormány lemondott, augusztus 1-jén véget ért a 133 napos proletárdiktatúra. A Vörös Hadsereg parancsot kapott a harcok beszüntetésére, de addigra a csapatok nagy része már szétszéledt. A Tanácsköztársaság bukásának hírére, másnap, augusztus 2-án Nagykőrösön a helyi direktórium népgyűlést tartott a Kossuth téren. A helyi direktórium elnöke, Zsembery Gyula bejelentette a kormány változását és minden lakost nyugalomra, valamint az alakuló új kormánnyal való békés együttműködésre szólított fel. Az új kormánnyal való közös munkára azonban még három hónapot várni kellett.

A megszállás

Augusztus 2-án reggel a román hadsereg átkelt a Tiszán és megszállta Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét. Ceglédre augusztus 2-án, Nagykőrösre 3-án (Böör László szerint a bevonulásra augusztus 4-én került sor, míg Vigh Károly az eseményt augusztus 5-ére teszi.), Budapestre augusztus 4-én, végül Vácra 6-án vonultak be. A vármegye déli területét három közigazgatási kerületre osztották fel Cegléd, Kecskemét és Kunszentmiklós székhellyel, amelyeket egy-egy román katonai prefektus irányított. Cegléd, Nagykőrös és az Abonyi járás területének irányítását Timbus Endre ceglédi gimnáziumi tanár kinevezett főispánként irányította. Miután a román katonaság bevonult a városba, lefegyverezték a vörös őrséget és visszaállították a korábbi, 1918. október 30. előtti állapotokat. A megszálló katonaságot a Tanítóképző épületében szállásolták el. A kommunista rendszer vezetőit és híveit azonnal összegyűjtötték. A foglyok összeszedését helyi – Garda Voluntar – feliratú karszalagot viselő kollaboránsok segítették. Már a megszállás első napján elfogtak 15 direktórium tagot és a város július 20-án kinevezett parancsnokát – Mészáros Jánost – másnap reggel hét óra körül kivégezték. A nyilvános kivégzésre, amelyre a lakosságot összehívották, a városháza lépcsőjén tarkólövés által került sor. A megfélemlítő szándékkal elkövetett brutális gyilkosságot követően megbotozták Balla Józsefet a Nagykőrösi Népújság szerkesztőjét és 25 botütést

sújtottak a Mészárost bújató Szabó Judit meztelen testére is. A kommunista – vagy annak vélt – foglyokkal megtelt a börtön, sőt még a gimnázium alagsorába is zártak rabokat. A megszállók első rendelkezései a fegyverek beszolgáltatásáról és a lakosok gyülekezésének tilalmáról szóltak. A várost elvágták a külvilágtól, nem működött a posta és a távíróhivatal, nem érkeztek újságok, kezdetben még a hivatalos rendeleteket közlő lap megjelenését is megtiltották, és később is csak cenzúrázva került az olvasókhhoz. Ugyanekkor a román parancsnok megtiltotta a szabad piacozást, melynek következtében a piactéren eladatlanul tornyosultak az uborka és gyümölcsalmok. A napon megrohadt áru pár nap múlva komoly járványveszélyt okozott. A város parancsnoka egyértelművé tette, hogy a helyi közigazgatás irányítóira csak utasításait végrehajtó személyzetként tekint. A hatóságok semmiféle rendelkezést nem hozhattak a térparancsok beeleegyzése nélkül. További intézkedésekkel összeírták a város járműveit, a szállítást és az utazást pedig csak külön engedélyek kiadása után tették lehetővé. Az esti zárórát 22 órában határozták meg.

A bevonulás után a megszálló katonaság rögtön a lakosság fosztogatásába kezdett. A tömegessé vált, megdöbentő jelenség ellen tiltakozásul levelet intézett a város vezetése a román katonai parancsnokhoz. A panaszlevél arra kérte a katonai vezetőt, hogy tiltsa meg katonái számára a rablásokat és a lakosság fosztogatását, valamint a mezőgazdasági munkák elvégzésének érdekében a földekre való kimenetel engedélyezését és polgárőrség szervezésére kértek engedélyt. Habár a térparancsnok megtiltotta katonáinak az önkényes rekvirálást – a tömeges bejelentések tanúsága szerint – az esetek folytatódtak. A megszállók rekvirálások címén elszállították a város takarmánykészletét, az állatok jelentős részét, elvitték a tűzifát, károkat okoztak a legelőkön és a lakók értékeit is elrabolták. A kialakult tarthatatlan állapotok miatt a város közgyűlése a rendőrség megerősítéséről döntött szeptember 5-i tanácskozásán. A rendvédelem helyi 26 fős állományát jelentősen, 80 személyre duzzasztották. A rendőrök felvételéig és munkába állásáig húzódó idő alatt – a külterületek védelme érdekében – 20 csendőrt vezényeltek a városba. A román megszálló katonák magatartásáról az alispán későbbi jelentése így szólt: „... minden rendtartás nélkül előzönlöttek a román katonák a földeket, szőlőket, tanyákat, majorokat, szőlőtelepeket, a szó szoros értelmében letaroltak és kiűritettek mindent, amit el nem bírtak vinni, azt tönkretették... a lakosságot minden készletéből kifosztották... A járókelőket megtámadták, kirabolták, a pénzét, ékszerét, óráját elvették...

A lakosságot megbotozással, internálással, elhurcolással kényszerítették a rekvirálások tűrésére. Mindezek természetes következménye lett a jószágállomány csaknem teljes kipusztulása, az élelem elfogyása, a gazdasági eszközök kevés volta, emiatt megbénult a mező- és szőlőgazdaság, nélkülöz a nép.”

A megszállás kezdeti nehézségei két hónap múlva valamelyest enyhültek. Ezt mutatja a sajtó újbóli megjelenése. A Nagykovács és Vidéke – habár cenzúrázott – példányait október 9-től adták ki ismét. További „szelepet” jelentettek a megrendezett sportesemények. Ilyen volt az „ösi rivális”, Cegléd városával rendezett labdarúgó mérkőzés. Az eredmény azonban – a helyi szurkolók bánatára – 3:1 lett a Cegléd javára. Pár hét múlva a helyi csapat új mérkőzést játszott, akkor a Szolnok ellen álltak pályára. Azt a meccset a Nagykovács nyerte 3:2-re. Ludwig kapitány, a város térparancsnoka az utazási igazolványok használatában november elején vezetett be engedélyt, akkortól a Duna-Tisza közén belüli utazáshoz egy azonosító igazolvány már elegendőnek bizonyult. Azonban a részegeskedést nem tűrte el, a bódult állapot megakadályozása érdekében a román térparancsnok csupán fél liter bor kimérését engedélyezte a kocsmárosoknak.

A kivonulást megelőzően a megszálló katonai vezetők a várost hivatalosan átadták, az aktusról jegyzőkönyvet vettek fel. Ezt követően a kivonulásra november 17-én került sor. A megszállás utáni nap a városban újra elindult a postaforgalom, a lakosság nagy ünnepekkel – dízsorfallal, disznótoros vacsorával – várta a Nemzeti Hadsereg érkezését. Horthy Miklós katonái november 27-én délelőtt érkeztek meg a városba, ám a hivatalos fogadtatásra másnap került sor, míg az ünnepséget 30-án rendezték. A magyar bakák tiszteletére vacsorával egybekötött bált tartottak és a vidám este során a táncot reggelig ropták.

A károk

A kivonulás után megkezdődött az idegen katonai megszállás kárainak összeírása. A helyi hivatalban kellett bejelenteni a kártételeket, amelyek lassan összegyűltek. A lista igen hosszúra nyúlik: „28 000 mázsa széna, 3 000 mázsa árpa, 3 000 mázsa búza, 4 000 mázsa rozs, 1 500 szarvasmarha, 1 200 ló (az állatokat 848 tulajdonostól vették el), 400 sertés, 20-30 000 szárnyas, 80-100 000 tojás, 30 vagon tűzifa, 1 500-2 000 kg zsír, 6-7 000 zsák, 4 000 hl bor, sok értékes hintó és szekér, lószerszámok, bútorok, háztartási felszerelések, fehérneműk, gépek, ruhák, építőanyag, 20 írógép és a nagy mennyiségű élelmiszer, amit az itt állomásozó 5-20 000 fős katonaság elfo-

gyasztott.” A román katonák élelmezése mellett a ceglédi fogolytábor rabjainak élelmezési költségeinek egy részét is a város lakosai állták, de a város vezetése a lakosság helyett átvállalta a díjak rendezését.

A városban 3 tüzérezred, 2 gyalogezred, 1 huszárezred, 1 divízió és egy Lósorozó Bizottság tartózkodott, akik a gimnázium és a tanítóképző épületében voltak elszállásolva. A megszálló román katonák a szállásukként igénybe vett épületekben is tetemes károkat okoztak, a berendezéseket elvitték vagy eltűztették. Kirabolták a számvéviség irodáját, felfeszítették a szekrényeket és leszerelték a csengőt. Az iskolaépületben 39 160 korona kár keletkezett, míg a város összes kára 2 857 468 koronát tett ki. Az anyagi károk mellett azonban a megszállás emberi életet is követelt. A jelentés szerint „néhány egyént a román katonák megöltek”, de az esetek számát tovább növelik a város határában elszórt robbanószerkezetek felrobbanása miatt bekövetkezett halálos kimenetelű balesetek is. A sajtó szerint több haláleset is történt ilyen robbanások következtében. A halotti anyakönyvek vizsgálata után hat esetet találtam, amelyek közül kettő gyilkosság, négy sajnálatos baleset.

A román megszállás idején történt nagykőrösi erőszakos halálos áldozatok:

1. Sz. Kovács Rozália, 16 éves, elhunyt 1919.08.03-án reggel 6 órakor balesetben (bombarobbanás által),
2. Reydon Julianna, 18 éves, elhunyt 1919.08.03-án reggel 6 órakor balesetben (bombarobbanás által),
3. Márton Sándor, 17 éves, elhunyt 1919.09.07-én este 22 órakor balesetben (lövés által),
4. Méres Gyuláné, született Fehér Terézia, 72 éves, elhunyt 1919.09.16-án este 22 órakor elvérzésben (gyilkosság által),
5. Kapus Mihály, 19 éves, elhunyt 1919.10.21-én délután 15 órakor balesetben (robbanás által), valamint
6. Prohászka Ferencné, született Mihálka Erzsébet, 39 éves, elhunyt 1919.10.21-én délután 18 órakor belső vérzésben (gyilkosság által).

A román megszállásnak Nagykőrösön sajátos utóélete van. A II. világháború után kialakuló kommunista berendezkedés helyi Nemzeti Bizottsága a román katonák által kivégzett Mészáros Jánost ünnepélyes kezek között újratemetette. A ceremóniára a református temetőben, nagy tömeg részvételével 1946. április 21-én került sor.

A tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségét ezúton is hálásan köszönöm **Varga Ildikó** segédlevéltárosnak, a nagykőrösi levéltár munkatársának és **Oláh Róbertnek**, a nagykőrösi Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény történész-muzeológusának.

Perczel Olivér

Irodalom

- Böör, L.*, 1978: Nagykőrös gazdasági és társadalmi viszonyai a két világháború között. In: Arany János Múzeum Közleményei I.- Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából. Arany János Múzeum, Nagykőrös.
- Fleisz, J.*, 2005: Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940. Literatur, Nagyvárad.
- Fodor, J.*, 2016: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922. In: Múltunk, 2., 148-186.
- Fodor, J.*, 2017: Impériumváltás Erdélyben. In: Rubicon, 7-8., 89-93.
- Fogarassy, L.*, 1972: Az ismeretlen székely hadosztály. (Adatok Tiszántúl és Erdély hadtörténetéhez az 1918/1919. évi forradalmi időszakban a román általános támadásig). In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971, 225-251.
- Galantai Fekete, B.*, 1927: Nagykőrös. Magyar városok monográfiái kiadóhivatal, Budapest.
- Gottfried, B. és Nagy, Sz.*, 2018: A Székely Hadosztály története. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda.
- MNL PML NL* (Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Levéltára) V.271.a; V.276.c. III.687/1919 a 8903/1931.; XXXII.5.; XXXII.5. V.92.
- MNL PML* (Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára) XXXIII.1.a.
- Nagykőrösi Népiújság*, 1919. augusztus 3.
- Nagykőrös és Vidéke*, 1919. október 23., október 26., november 2., november 6., november 9., november 20., december 4.
- Raffay, E.*, 1987: Erdély 1918-1919-ben. Magvető Kiadó, Budapest.
- Romsics, I.*, 2018: Erdély elvesztése 1918-1947. Helikon Kiadó, Budapest.
- Suba, J.*, 2000: A román királyság 1919. évi hadjárata Magyarország ellen. In: *Új Honvédségi Szemle*, 8., 82-90.
- Vigh, K.*, 1979: Vörös Pest vármegye. TIT Pest megyei Szervezete és a Pest megyei Levéltár kiadása, Budapest.